

**ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING
KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA
ZAMONAVIY SURDOPEDEGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN
FOYDALANISH**

Sodiqova Dilnavoz Roziqovna

Qarshi shahrida 5-son ko'p tarmoqli maktab-internati boshlang'ich sinf
o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda zamonaviy surdopedagogik texnologiyalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Kommunikativ kompetensiyaning og'zaki nutq, imo-ishora vositalari, labdan o'qish, tinglab tushunish, ijtimoiy muloqot va hamkorlik kabi tarkibiy jihatlari tahlil qilingan. Inklyuziv umumiy o'rta ta'lim sharoitida vizual, raqamli, multimodal, korreksion-rivojlantiruvchi hamda assistiv texnologiyalardan foydalanish yo'llari ko'rsatib berilgan. Shuningdek, individual yondashuv, o'qituvchi va surdopedagog hamkorligi, sog'lom tengdoshlar bilan birgalikdagi faoliyat hamda oila ishtirokining ahamiyati asoslangan. Zamonaviy texnologiyalarni bolaning eshitish darajasi, nutqiy imkoniyatlari va individual ta'lim ehtiyojlariga muvofiq qo'llash bo'yicha metodik tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: eshitish nuqsoni, surdopedagogika, kommunikativ kompetensiya, inklyuziv ta'lim, assistiv texnologiya, og'zaki nutq, imo-ishora tili, vizual vosita, multimodal ta'lim, ijtimoiy muloqot.

**USE OF MODERN SURDOPEDEGOGICAL TECHNOLOGIES IN
DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF CHILDREN
WITH HEARING IMPAIRMENTS**

Sodiqova Dilnavoz Roziqovna

Primary teacher of the multidisciplinary boarding school No. 5 in Karshi
Republic of Uzbekistan

Abstract: This article highlights the pedagogical possibilities of using modern surdopedagogical technologies in developing the communicative competence of children with hearing impairments. The structural aspects of communicative competence, such as oral speech, sign language, lip reading, listening comprehension, social communication and cooperation, are analyzed. The ways of using visual, digital, multimodal, correctional-developmental and assistive technologies in inclusive general secondary education are shown. The importance of an individual approach, cooperation between a teacher and a surdopedagogical teacher, joint activities with healthy peers and family participation is also emphasized. Methodological recommendations for using modern technologies in accordance with the child's hearing level, speech capabilities and individual educational needs are outlined.

Keywords: hearing impairment, surdopedagogical teaching, communicative competence, inclusive education, assistive technology, oral speech, sign language, visual media, multimodal education, social communication.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning sifatli ta'lim olishi, tengdoshlari bilan erkin muloqot qilishi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishi inklyuziv ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Eshitish qobiliyatining qisman yoki to'liq cheklanishi bolaning faqat tovushlarni qabul qilishiga emas, balki nutqni egallashi, fikrini ifodalashi, savol berishi, suhbat mazmunini tushunishi va ijtimoiy munosabatlarga kirishishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish surdopedagogik faoliyatning ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Kommunikativ kompetensiya og'zaki va yozma nutqdan foydalanish, imo-ishora vositalarini tushunish, labdan o'qish, tinglab idrok etish, suhbatdoshga moslashish hamda turli vaziyatlarda muloqot strategiyasini tanlay olish qobiliyatlarini qamrab oladi.

An'anaviy korreksion mashg'ulotlar eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Biroq raqamli ta'lim

vositalari, subtitrli videomateriallar, interaktiv topshiriqlar, vizual kommunikatsiya dasturlari, ovozni matnga aylantiruvchi ilovalar va boshqa assistiv vositalarning paydo bo'lishi surdopedagogik jarayon imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. Zamonaviy texnologiyalar ta'lim mazmunini ko'rgazmali, tushunarli va individual ehtiyojlarga mos shaklda taqdim etish imkonini beradi. Ularni pedagogik jihatdan to'g'ri tanlash va tizimli qo'llash eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning nafaqat nutqiy faolligini, balki o'ziga ishonchi, mustaqilligi va sinf jamoasiga moslashuvini ham kuchaytiradi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolaning kommunikativ kompetensiyasi bir-biri bilan uzviy bog'langan lingvistik, nutqiy, ijtimoiy, strategik va texnologik komponentlardan tashkil topadi. Lingvistik komponent so'z boyligi, grammatik tuzilishlar va gap qurish qoidalarini egallashni anglatadi. Nutqiy komponent o'z fikrini izchil bayon qilish, suhbatni boshlash va davom ettirish, savollarga javob berish hamda boshqalarning fikrini tushunishni qamrab oladi. Ijtimoiy komponent turli muloqot vaziyatlarida odob me'yorlariga amal qilish va suhbatdoshning hissiy holatini hisobga olish bilan bog'liq. Strategik komponent esa xabar tushunilmaganida uni takrorlashni so'rash, imo-ishora, yozuv, rasm yoki boshqa vositadan foydalanish kabi muqobil kommunikativ yo'llarni tanlay olishda namoyon bo'ladi.

Zamonaviy surdopedagogik texnologiyalar ushbu komponentlarni birgalikda rivojlantirishga xizmat qilishi kerak. Dars jarayonida vizual tayanchlardan foydalanish eng samarali yo'nalishlardan biridir. Rasmlar, piktogrammalar, sxemalar, infografikalar, elektron taqdimotlar va tushuncha xaritalari og'zaki axborotning mazmunini aniqlashtiradi. O'qituvchi yangi so'zni faqat talaffuz qilish bilan cheklanmasdan, uning yozma shakli, tasviri, predmet bilan bog'lanishi va amaliy nutqdagi qo'llanishini ko'rsatishi lozim. Bunday multimodal yondashuv ko'rish, qoldiq eshitish va harakat sezgilarini bir vaqtda faollashtirib, o'quv materialining yaxshiroq o'zlashtirilishiga yordam beradi.

Subtitrlar bilan ta'minlangan videomateriallar ham eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun katta didaktik ahamiyatga ega. Videodagi tasvir, yozma matn va yuz ifodalarining uyg'unligi o'quvchiga muloqot vaziyatini yaxlit anglash imkonini beradi. Videoni qisqa lavhalarga ajratish, muhim so'zlarni oldindan tushuntirish, tomosha davomida tayanch savollar berish va undan keyin rolli suhbat tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Ovoz va tasvir sifati, subtitrlarning aniqligi hamda bolaning yoshiga mosligi doimo nazorat qilinishi zarur.

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda rolli o'yin, juftlikdagi mashq, kichik guruhda hamkorlik va muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar alohida ahamiyatga ega. "Do'konda", "Kutubxonada", "Maktab oshxonasida", "Shifokor qabulida" kabi hayotiy vaziyatlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolaga kundalik muloqot formulalarini amalda qo'llash imkonini beradi. Guruh ishida eshituvchi tengdoshlar sekin va aniq gapirish, suhbatdoshga yuzlanish, navbatni kutish va zarur vaziyatda vizual yordam ko'rsatish ko'nikmalarini egallashi kerak. Bu jarayon faqat eshitishda nuqsoni bo'lgan bolani muhitga moslashtirish emas, balki sinfdagi barcha o'quvchilarda inklyuziv muloqot madaniyatini shakllantirishga qaratiladi.

Sinf xonasining akustik va vizual sharoitlari ham kommunikativ faollikka bevosita ta'sir qiladi. O'quvchi o'qituvchining yuzi va lab harakatlarini aniq ko'ra oladigan joyda o'tirishi, xona yetarli darajada yoritilishi va ortiqcha shovqin kamaytirilishi lozim. O'qituvchi gapirayotganda doskaga qarab turmasligi, yuzini yopmasligi, murakkab ko'rsatmalarni qisqa gaplarga ajratishi va ularni yozma yoki tasviriy shaklda takrorlashi kerak. Eshitish apparati yoki koxlear implantdan foydalanayotgan bolalarda qurilmaning texnik holatini nazorat qilish ham ta'lim samaradorligining zarur shartidir.

Natijalarni baholash faqat tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish bilan chegaralanmasligi lozim. O'quvchining suhbatga kirishishi, savol berishi, fikrini ifodalashi, muloqot vositasini mustaqil tanlashi, guruh faoliyatida qatnashishi va

tushunmovchilikni bartaraf eta olishi ham hisobga olinadi. Kuzatuv varaqalari, kommunikativ vaziyatlar, videoyozuvlar, elektron portfolio va o'zini baholash usullaridan birgalikda foydalanish bolaning rivojlanish dinamikasini yaxlit aniqlash imkonini beradi.

Zamonaviy surdopedagogik texnologiyalardan maqsadli foydalanish eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, ularning darsdagi faolligini oshirish va sinf jamoasiga muvaffaqiyatli moslashishini ta'minlashga xizmat qiladi. Vizual tayanchlar, subtitrli videolar, interaktiv mashqlar, ovozni matnga aylantiruvchi dasturlar, assistiv qurilmalar hamda hayotiy vaziyatlarga asoslangan kommunikativ topshiriqlar o'quvchining axborotni qabul qilish va o'z fikrini ifodalash imkoniyatlarini kengaytiradi. Bunda texnologik vositalarning ko'pligi emas, balki ularning bolaning individual ehtiyojlari, eshitish imkoniyati, nutqiy rivojlanish darajasi va ta'lim maqsadlariga muvofiq tanlanishi muhimdir.

Samarali natijaga erishish uchun umumiy o'rta ta'lim maktablarida surdopedagog, fan o'qituvchisi, logoped, psixolog va ota-onalar o'rtasida muntazam hamkorlik yo'lga qo'yilishi zarur. Eshituvchi tengdoshlarni ham inklyuziv muloqot qoidalariga o'rgatish sinfda o'zaro hurmat va teng ishtirokka asoslangan muhitni shakllantiradi. Shunday sharoitda eshitishida nuqsoni bo'lgan bola tayyor axborotni qabul qiluvchi emas, balki muloqotga faol kirishadigan, o'z fikrini turli vositalar orqali ifodalaydigan va ijtimoiy munosabatlarda mustaqil qatnashadigan shaxs sifatida rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Po'latova P.M., Amirsaidova Sh.M., Z.N. Mamarajabova va boshqalar. Maxsus pedagogika. Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.
2. Mamarajabova Z.N. Maxsus pedagogika. Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020.

3. Ayupova M.Y. Logopediya. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007.